

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
ասպիրանտների և հայցորդների
նստաշրջանի
նյութերի ժողովածու

2(2) 2018

Երևան
2019

Հրատարակության է երաշխավորել Երևանի պետական
համալսարանի գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝

իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Խմբագրակազմ՝

*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիրանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Ս. Հայկյանց
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան*

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝ ՀՀ,
0025, Երևան, Ալեք
Մանուկյան 1, ԵՊՀ
իրավագիտության
ֆակուլտետ
Հեռ.՝ 060-71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.ysu.am
publishing.ysu.am

Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@ysu.am
Տպագրական 26,25 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2019

Հանձնված է տպագրության՝
02.05.2019

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գևորգ Վիրաբյան

ՊԵՏՅԱՆՍՏՅԱՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ7

Ռոզա Աբաջյան

«ՄՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ ԵՎ
ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿՆԵՐՆԵՐԻ ԱՌՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԵՐԻ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՄԵՐՆԴԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ (1918-1926 ԹԹ.).....42

Տաթևիկ Նահապետյան

ԴԵՄՈՒՍԸ ՈՐՊԵՍ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԱՐՈՒՑՄԱՆ
ՀԻՄՔ52

Մոսե Բարսեղյան

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ՝ ՄԱՐԴՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐՈՎ ԵՎ ԱՋԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ՈՐՈՇ
ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐ.....63

Արմինե Դանիելյան

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ
ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ77

Մոսի Ալեքսանյան

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐՑԱԽԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԿՈՂՄԻՑ.....88

Քրիստինե Գաբուզյան

ՀԱՅՑԱՅԻՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ.....101

Արթուր Վարդանյան

ԿՈՈՊԵՐԱՏԻՎԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻ
ՅՈՒՐԱՀԱՏՈՒԿ ՏԵՄԱԿ.....122

Եվա Սադոյան	
ԶԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՈՒՑՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ	137
Ռուբինա Պետրոսյան	
ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԽՆԱՄԱՏԱՐ ԸՆՏԱՆԻՔԸ ՈՐՊԵՍ ԱՌԱՆՅ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՅԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԻ ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐ (ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)	153
Մամինե Պետրոսյան	
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱԺՆԱՅԻՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔՈ ԳՏՆՎՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ՏՆՕՐԻՆՈՒՄԸ	178
Աշխեն Սողոմոնյան	
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԾԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ	192
Էդգար Կարապետյան	
ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ԲՈՒՆ ՍԵՌԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ, ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՇԱՐԺԸՆԹԱՅԸ ՀՀ-ՈՒՄ	210
Նունե Հայրապետյան	
ՍԵԴԻԱՑԻԱՅԻ (ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ) ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՊՐՈԲԱՅԻՈՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ	222
Լիանա Եղիգարյան	
ՊԱՏԻԺ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼԻՄ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ՓՈՐՁԱՇՐՋԱՆԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՅ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ	233

Ռոզա Աբրահամյան	
ԱՆՉԱՓՈՒՄԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ՆԿԱՏԱՄԱՄԲ ԱԶԱՏԱԶԳԿՄԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ ԵՎ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ.....	247
Սրբուհի Գալյան	
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏԱՄԱՄԲ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՊԱՏԻՇՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ.....	259
Տիգրան Ղազարյան	
ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ ՆԱԽԱՁԵՌՆԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....	269
Անի Դանիելյան	
ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....	293
Առնուղ Վարդանյան	
ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ.....	310
Անի Զիլինգարյան	
ՊԱՐՏԱՎՈՐԵՑՄԱՆ ԵՎ ՈՉ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՀԱՅՑԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ	327
Լիլիթ Պետրոսյան	
«EX OFFICIO» ՄԿԶԲՈՒՆՔԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ	340
Անի Միքայելյան	
ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ՀԱՐՈՒՑՄԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ.....	354

Տիգրան Դադունց

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ
ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԱՆՁԱՆՑ ՀՈՂԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ370

Տաթևիկ Սարուխանյան

ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ՝ ՈՐՊԵՄ ՎԵՃԵՐԻ ԼՈՒԾՄԱՆ
ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ386

Գրիգոր Չոբանյան

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՔՆԻՇԻՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ԳԼՈՔԱԼԻԶՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ405

**ՊՐԵԶՈՒՄՊՑԻԱՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Գևորգ Վիրաբյան¹

Անժխտելի է այն իրողությունը, որ վերջին տասնամյակներում իրավագետների շրջանում հետզհետե ավելանում են այն հետազոտողների անունները, ովքեր յուրովի իրենց ջանքերն են գործադրում հարյուրամյակների պատմությունն ունեցող պրեզումպցիաների դերն ու նշանակությունն իրավունքում վեր հանելու և այն զարգացվածության նոր մակարդակի հասցնելու ուղղությամբ: Ավելին, առանձին գիտական հոդվածների շրջանակներում իրականացված հետազոտություններից զատ, այդ ուղղությամբ պատրաստվել են նաև մենագրություններ², այդ թվում իրավունքի տարբեր ճյուղերի շրջանակներում թեկնածուական և դոկտորականատենախոսությունների մակարդակով կատարվել են հետազոտություններ³: Այլ կերպ ասած՝ պրեզումպցիաների նկատմամբ առանձնահատուկ հետաքրքրությունը ներկայումս գնալով միայն ու միայն մեծանում է, որն ինքնաբերաբար իրավագետներից պահանջում է գիտական բացատրություն:

¹ ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի ասպիրանտ, գիտական ղեկավար՝ ի. գ. դ., պրոֆեսոր Արթուր Վաղարշյան:

² Տե՛ս, օրինակ, **Кузнецова О.А.**, Презумпции в гражданском праве, СПб, 2004, **Сериков Ю.А.**, Презумпции в гражданском судопроизводстве / науч. ред. Ярклов В.В., М., 2006, **Мосин С.А.**, Презумпции и принципы в конституционном праве Российской Федерации, М., 2009, **Булаевский Б.А.**, Вопросы общей теории правовых презумпций, М., 2012:

³ Տե՛ս, օրինակ, **Зуев Ю.Г.**, Презумпции в уголовном праве: дисс. канд. юрид. наук, Ярославль, 2000, **Цуканов М.Н.**, Правовые презумпции в административной деятельности милиции: дисс. канд. юрид. наук, Омск, 2001, **Шекин Д.М.**, Юридические презумпции в налоговом праве: дисс. канд. юрид. наук, М., 2001, **Сухинина И.В.**, Презумпции в конституционном праве Российской Федерации: дисс. канд. юрид. наук, М., 2003, **Бронникова М.Н.**, Гражданско-правовая презумпция по российскому законодательству: содержание, правовые формы и применение: канд. дисс. юрид. наук, Казань, 2006, **Пронина М.П.**, Презумпции в современном российском праве: дисс. канд. юрид. наук, Н. Новгород, 2010:

Մի քանի տասնամյակների կտրվածքով իրականացված գիտական աշխատանքների բարելախղճ դիտարկումը թույլ է տալիս բարձրաձայնել, որ ձեռնարկված ջանքերը դեռևս չեն ապահովում պրեզումպցիաների վերաբերյալ ներդաշնակ իրավական ուսմունքի, համալիր և գործուն տեսության ձևավորման արդյունավետ ու արագ առաջընթացը: Ավելին՝ իրավունքի տարբեր ճյուղերի ներկայացուցիչների կողմից իրականացված գիտահետազոտական միջոցառումները փաստում են այն մասին, որ իրավաբանական պրեզումպցիաների վերաբերյալ առկա խնդիրները ոչ թե ստացել են իրենց հանգուցալուծումը, այլ ընդհակառակը՝ վերջիններիս ավելացել են նորերը:

Եվ ահա, հաշվի առնելով այս և մի շարք այլ հանգամանքներ, հեղինակը սույն հոդվածը նվիրել է պրեզումպցիաների համակողմանի ուսումնասիրության անհրաժեշտության իմաստավորմանը, վերջիններիս վերաբերյալ առկա հակասությունների վերհանմանը և միասնական տեսություն ստեղծելու գաղափարի հիմնավորմանը:

Գիտական մեթոդաբանության մեջ ընդունված է, որ գոյություն ունեցող խնդիրների վերհանումը գիտահետազոտական գործունեության իրականացման լավագույն սկիզբն է¹: Իրավաբանական դոկտրինայում պրեզումպցիաների շուրջ առկա խնդիրների լուծմանն ուղղված մոտեցումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն ունեն միմյանցից էականորեն տարբերվող երկու մեթոդաբանական մոտեցումներ, ինչն իրավագիտության մեջ փաստ է: Ն. Ն. Յուկանովը, ընդհանրացնելով իր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները, գրում է. «Պրեզումպցիայի ոչ բավարար գիտական մշակվածության հիմնական պատճառը վերջինիս ուսումնասիրության երկու ինքնուրույն, այն է՝ փիլիսոփայական և իրավաբանական մոտեցումների չհիմնավորված միախառնումն է»²: Ավելին՝ խնդիրը մեկ աստիճանով ևս բարդանում է, երբ բարձրաձայնում ենք, որ այս ամենն ուղեկցվում է միասնական եզրու-

¹ Տե՛ս **Микешина Л.А.**, Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования: Учебное пособие, М., 2005, 261 էջ:

² Տե՛ս **Цуканов Н.Н.**, Правовые презумпции в административной деятельности милиции, Красноярск, 2003, 143 էջ:

թաբանության բացակայությամբ¹: Հետևաբար այս պարագայում մեզ ոչինչ չի մնում անելու, քան անդրադառնալու փիլիսոփայական և իրավաբանական մոտեցումներից յուրաքանչյուրին առանձին-առանձին:

Իրավաբանական պրեզումպցիաների վերաբերյալ փիլիսոփայական մոտեցումը մշակվել է իրավունքի ռուսական դպրոցի ներկայացուցիչ Վ. Կ. Բաբանի կողմից և թղթին հանձնվել «Պրեզումպցիաները խորհրդային իրավունքում» աշխատությունում: Արդարությունից ելնելով՝ պետք է արձանագրել, որ հեղինակի փիլիսոփայական տեսլականը տասնյակ իրավագետների համար հիմք է ծառայել այդ ուղղությամբ ուսումնասիրություններ կատարելիս: Տ. Վ. Կաշանինան, ըստ արժանվույն գնահատելով պրեզումպցիաների տեսական ուսումնասիրության ուղղությամբ Վ. Կ. Բաբանի կատարած ներդրումը, գրում է. «Վերջինիս կողմից առաջ քաշված գաղափարները վերջապես ընկալված են գիտության կողմից: Մենք այդ գաղափարները նույնպես ընդունում ենք որպես ելակետային դրույթներ»²: Մ. Վ. Կարասևան, ցիտելով Վ. Կ. Բաբանի կողմից տրված՝ պրեզումպցիայի տեսական սահմանումը, նկատում է, որ այն ներկայումս օգտագործվում է ոչ միայն նեղ գիտական, այլ նաև ուսումնական գրականության մեջ³: Պրեզումպցիայի տվյալ բնորոշման մեջ, ըստ Ե. Յու. Վեդենևայի, արտացոլված են այդ ինստիտուտի (պրեզումպցիայի) վերաբերյալ ժամանակակից պատկերացումները⁴:

¹ Խոսքը վերաբերում է նրան, որ իրավունքում պրեզումպցիաների նշանակությունը բացատրելու համար օգտագործվում են զանազան եզրույթներ: Օրինակ՝ Յու. Մերկիկովը վեր է հանել համանման եզրույթների թվով 13 դրսևորումներ: Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Сериков Ю.А.**, Презумпции в гражданском судопроизводстве / науч. ред. Ярков В.В., М., 2006, էջ 6-8:

² Տե՛ս՝ **у Кашанина Т.В.**, Юридическая техника: Учебник, М., 2007, էջ 184:

³ Տե՛ս՝ **у Карасева М.В.**, Презумпции и фикции в части первой Налогового кодекса РФ // Журнал российского права, 2002, էջ 9:

⁴ Տե՛ս՝ **у Веденеева Е.Ю.**, Роль презумпции в гражданском праве, арбитражном и гражданском судопроизводстве // Государство и право, 1998, № 2, էջ 43:

Այսբանից հետո, անշուշտ, ընթերցողի մոտ պետք է հարց ծագի՝ որն է փիլիսոփայական տեպլականի, որի հետևում կանգնած է Վ. Կ. Բաբանը, ողջ էությունը:

Փիլիսոփայական մոտեցման էությունը, որը շարադրված է պրեզումացիաներին նվիրված աշխատություններում, հետևյալն է: Մասնավորապես Վ. Կ. Բաբանի կողմնակիցներն ընդունում են ընդհանուր պրեզումացիաների գոյությունը, որոնք կազմում են «պրեզումացիա» կոչվող փիլիսոփայական-տրամաբանական հասկացության հիմքը: Այդպիսի պրեզումացիան բնորոշվում է որպես փաստերի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ ենթադրություն, որը հիմնված է վերջիններիս և գոյություն ունեցող փաստերի միջև առկա կապի վրա¹: Իսկ եթե ավելի պարզ, ապա փիլիսոփայական մոտեցման շրջանակներում կարևորվում է այն հանգամանքը, որ պրեզումացիաներն արտացոլում են նյութական աշխարհի առարկաների ու երևույթների առօրեական կարգը և ներկայացնում են հավանականության բարձր աստիճանի համընդհանրացում: Վ. Ա. Օյգենզիխտը նույնպես ուշադրությունը սևեռում է այն փաստի վրա, ըստ որի՝ պրեզումացիան բոլոր դեպքերում հետևություն է, որը պայմանավորված է կենսավորձի, առօրյա պրակտիկայի թելադրանքով և բխում է հավանականության բարձր աստիճանից²:

Եթե ընդհանրացնելու լինենք վերոգրյալը, ապա կարող ենք արձանագրել, որ փիլիսոփայական մոտեցման շրջանակներում պրեզումացիաները ոչ այլ ինչ են, քան պրեզումացիաների առանձին տարատեսակներ, որոնք ձեռք են բերում պրեզումացիայի՝ որպես ընդհանուր հասկացության տեսակային հատկանիշներ և լրացվում այն հատկանիշներով, որոնք բնորոշ են այս կամ այն իրավաբանական պրեզումացիային՝ ըստ իրավունքի համապատասխան ճյուղի պատկանելության: Այսպիսի դատողությունը լիովին համապատասխանում է տրամաբանությանն այն առումով, որ տեսակային հասկացությունն իր բովանդակության մեջ ներառում է այդ հասկացությանը ստորադասվող սեռային հասկացության հատկանիշներ: Հետևաբար Վ. Կ. Բաբանը, այդպիսի տրամա-

¹ Տե՛ս Վ. Կ. **Бабаев В.К.**, Презумпции в советском праве - Горький, 1974, էջ 12:

² Տե՛ս Վ. Կ. **Ойгензихт В.А.**, Понятие гражданско-правовой презумпции // Советское государство и право, 1975, № 10, էջ 26:

բանական նախադրյալը հիմք ընդունելով, առաջարկել է իրավա-
կան պրեզումպցիաների հետևյալ բնորոշումը. «Իրավաբանական
պրեզումպցիան,- գրում է հեղինակը,- կարելի է բնորոշել որպես
իրավաբանական փաստի առկայության կամ բացակայության
վերաբերյալ իրավանորմում ամրագրված ենթադրություն, որը
հիմնված է ենթադրվող ու առկա փաստերի վրա և հաստատված է
նախորդող փորձով»¹:

Հեղինակի հիշյալ բնորոշումն ընթերցելուց հետո կարծում
ենք, որ շատերը կարող են համակարծիք լինել մեր այն տեսակե-
տին, որ այն կարելի է քննարկման առարկա դարձնել տարբեր
հարթություններում: Սակայն այս պահին առաջարկում ենք ու-
շադրությունը սևեռել այն փաստի վրա, որ փիլիսոփայական մո-
տեցման կողմնակիցները գտնում են, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ
ենթադրվող փաստը կրում է ոչ թե մշտական, այլ բացառիկ բնույթ,
հետևաբար ձեռք չի բերում հավանականության բարձր աստիճան,
չի կարող դիտվել որպես պրեզումպցիա²: Եթե դա այդպես է, ապա
նշանակում է, որ քննարկվող մոտեցումը հակասության մեջ է
մտնում էմպիրիկ գիտելիքների հետ:

Սկզբնական շրջանում Վ. Կ. Բաբանն այդ հակասությունը
բացատրում էր այն հանգամանքով, որ որոշ պրեզումպցիաների
քաղաքական կողմնորոշումներն այնքան ակնհայտ են, որ երբեմն
բացառվում է նաև վերջիններիս տրամաբանական բնույթը³: Հեղի-
նակը որպես օրինակ մատնանշում է վնաս պատճառողի մեղքի
պրեզումպցիան, պետական սոցիալիստական սեփականության
իրավունքի պրեզումպցիան, անմեղության պրեզումպցիան:

Ավելի ուշ Վ. Կ. Բաբանը, ամենայն հավանականությամբ
հաշվի առնելով քննարկվող հարցի գիտագործնական նշանակու-
թյունը, վերջինիս կրկին անդրադարձել է մեկ այլ աշխատանքի
շրջանակներում և արտահայտել «Պրեզումպցիաները խորհրդային
իրավունքում» աշխատությունում տեղ գտած մոտեցմանն ուղղա-
կիորեն հակասող կարծիք: Այսպես՝ հեղինակը գրել է. «Կցանկա-
նայի հատուկ ուշադրություն դարձնել պրեզումպցիայի տրամա-
բանական բնույթին և այդ տեսանկյունից քննարկել իրավադրույթ-

¹ **Бабаев В.К.**, Презумпции в советском праве - Горький, с. 12.

² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 16:

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 15:

ներ, որոնք իրավագիտության մեջ անվանվում են պրեզումպցիաներ, և որոնք, սակայն, բոլոր դեպքերում այդպիսին չեն»¹: Իսկ եթե ավելի պարզ, ապա այդ հոդվածում հեղինակը խոսել է անմեղության պրեզումպցիայի մասին և կատարել միանշանակ հետևություն, այն է՝ տրամաբանական բնույթի տեսանկյունից այդ ինստիտուտը պրեզումպցիա չէ²:

Փիլիսոփայական մոտեցման հիմնադրի այդպիսի տեսականը ոչ այլ ինչ է, քան քննարկվող հայեցակարգի ներքին հակասությունն արտացոլող վառ ապացույց: Իսկ այդ հակասությունը միայն տվյալ մոտեցման այսպես կոչված «ներքին գործը» չէ: Վերջինս կամա թե ակամա իր հետքն է թողնելու, ընդ որում՝ բացասական առումով, իրավաբանական դոկտրինայում և իրավակիրառ պրակտիկայում: Այդ դեպքում ի՞նչ անել:

Մեր կարծիքով՝ պետք է միանշանակ ընդունել, որ օբյեկտիվ իրականության մեջ, այո՛, առկա են պրեզումպցիաներ, որոնց գոյությունը պայմանավորված է քաղաքական, տնտեսական խնդիրներով և նպատակներով: Չնայած այն բանին, որ այդպիսի պրեզումպցիաները չեն արտացոլում առարկաների և երևույթների առօրեական կարգը, այնուամենայնիվ դասվում են իրավաբանական պրեզումպցիաների շարքին հետևյալ պարզ պատճառաբանությամբ. վերջիններս ևս ենթադրություններ են և կատարում են այն նույն դերը, ինչ մյուս իրավաբանական պրեզումպցիաները:

Փիլիսոփայական մոտեցման կողմնակիցներն իրենց տրամադրության տակ ունեն նշված հակասությունը հաղթահարելու երկու ճանապարհ: Այսպես, եթե վերջիններս հավատում են այն մտքին, որ պրեզումպցիաների շուրջ առկա խնդիրները հնարավոր է լուծել միայն փիլիսոփայական մոտեցման շրջանակներում, ապա այդ հայեցակարգի կողմնակիցները կա՛մ պետք է հրաժարվեն պրեզումպցիայի՝ «հավանականության բարձր աստիճանի ենթադրություն» հատկանիշից, կա՛մ պետք է բացառեն այն պրեզումպցիաների գոյությունը, որոնք օժտված չեն այդ հատկանիշով, և վերջիններին համար հիմնավորեն նոր «եզրույթի» ներդրման անհրաժեշտությունը: Այլ կերպ պարզապես հնարավոր չէ: Առիթը բաց

¹ **Бабаев В.К.**, Презумпции в российском праве и юридической практике // Проблемы юридической техники, Н. Новгород, 2000, с. 323:

² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 327:

չթողնելով՝ ցանկանում ենք հավելել, որ փիլիսոփայական մոտեցման կողմնակիցները մինչ օրս լուրջ քայլեր չեն ձեռնարկում այդ խնդիրները հարթելու ուղղությամբ: Այլ խոսքով ասած՝ իրերի այդպիսի դասավորվածության պայմաններում պրեզումացիաների ուսումնասիրության համար մեկ միասնական տեսություն ստեղծելու գաղափարը ոչ թե դառնում է արդիական, այլ պարզապես վերածվում է իրավագիտությանն ուղղված մարտահրավերի:

Ի լրումն վերոգրյալի՝ առաջարկում ենք բարձրաձայնել մեկ այլ մեթոդաբանական խնդիր: Այսպես՝ փիլիսոփայական մոտեցումը չի տալիս այն հարցի պատասխանը, թե արդյոք կարո՞ղ ենք միանշանակ պնդել, որ, օրինակ, քաղաքացիական իրավունքում բարեխղճության պրեզումացիան կարող է մեկնաբանվել և՛ որպես սկզբունք, և՛ որպես պրեզումացիա: Ավելին՝ խնդիրը թնկյալիս մեզ նոր փուլ էրբ այդ ամենին գուգահեռ պահանջում ենք նաև բարեխճության՝ որպես գնահատողական հասկացություն լինելու փաստի բացատրությունը: Ի՞նչ անել...Կարծում ենք՝ դժվար չէ կռահել, որ սրանք այն հարցադրումներն են, որոնք մանրամասն քննարկման առարկա են դառնալու մեր մեկ այլ հետազոտության շրջանակներում, որը նախատեսվում է թղթին հանձնել մոտ ապագայում:

Այժմ, եթե փորձենք լակոնիկ լինել, ապա կարող ենք ընդամենը ասել, որ սկզբունքը և պրեզումացիան օբյեկտիվ երևույթների ընդհանրացման տարբեր ձևեր են, և որ իրավական կարգավորման մեխանիզմում իրավական սկզբունքի դերակատարությունը, ի համեմատություն իրավական պրեզումացիայի դերակատարության, մեծ է, ինչը երբևէ կասկած չի կարող հարուցել: Հետևաբար որոշ պրեզումացիաների՝ որպես իրավական սկզբունքի դիտարկումը կա՛մ վերջիններիս իրավական բնույթը ոչ ճիշտ պատկերացնելու, կա՛մ նրանց դերը գերազնահատելու, կա՛մ իրավական կարգավորման փուլերի գործառնությունները շփոթելու արդյունք է: Այլ է հարցը, որ իրավական սկզբունքը՝ որպես ելակետային դրույթ, կարող է և հաճախ ընկած է մեկ կամ նույնիսկ մի քանի իրավական պրեզումացիաների հիմքում, որը միանգամայն օրինաչափ է: Սակայն դա չի նշանակում, որ իրավական սկզբունքն իրավական կարգավորման մեխանիզմի մի փուլում կարող է հանդես գալ որ-

պես սկզբունք, իսկ մյուս փուլում՝ վերածվել պրեզումպցիայի: Համենայն դեպս, մեր սկզբնական պատկերացումներն են այդպիսին:

Ավելին, եթե ՀՀ-ում որոշ քաղաքացիագետներ կարծում են, որ մոտ ապագայում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում (այսուհետ՝ նաև «ՀՀ ՔՕ») բարեխղճության պրեզումպցիայի մեխանիկական ձևափոխությունը տալու է բոլոր հարցերի պատասխանը, և դրանով վերանալու է վերջինիս շուրջ լուրջ գիտական հետազոտություններ կատարելու անհրաժեշտությունը, որը, ցավոք սրտի, ներկայումս ևս բացակայում է, ապա այդ դեպքում մեզ ոչինչ չի մնում անելու, քան ընդամենը բարձրաձայնելու օբյեկտիվ իրականության մասին. հայրենական քաղաքացիական իրավունքի տրամաբանական-գնոսեոլոգիական կարգավիճակն ապագայում մեթոդաբանական լուրջ հարված ստանալու վտանգի տակ է: Ընդ որում՝ այդ վտանգին ի վիճակի չեն հակազդելու նաև փիլիսոփայական մոտեցման կողմնակիցները, որոնք, սակայն, շարունակում են «հետևողական կերպով» լռել այդ մասին:

Այսպես՝ ինդիքը, ըստ որոշ տեսաբանների, այն է, որ բարեխղճության պրեզումպցիան մաքուր տեսքով «պրեզումպցիա» դիտարկելը բավական վիճելի է, քանի որ այն կարող է ձեռք բերել իրավական աքսիոմայի հատկանիշ, և հնարավոր է, որ ժամանակի ընթացքում բարեխղճության պրեզումպցիայի կիրարկումը հանգեցնի նրան, որ այդ իրավական ինստիտուտը աղերսվի իրավական աքսիոմա ինստիտուտի հետ՝ իր հետևից թողնելով միայն իրավական պրեզումպցիայի ձևական հատկանիշներ:

Հետևաբար հարց է առաջանում. «պրեզումպցիա» կոչված երևույթն արդյո՞ք այնքան ճկուն է, որ հեշտությամբ, իհարկե ըստ անհրաժեշտության, մի դեպքում կարող է հանդես գալ որպես «իրավական պրեզումպցիա», իսկ մյուս դեպքում՝ որպես «իրավական աքսիոմա»: Այս հարցադրումն անպատասխան թողնելը պարզապես անհնարին է: Հակառակ դեպքում մեթոդաբանական որոգայթից հնարավոր չէ խուսափել: Ընդ որում՝ իրավակիրառը նույնպես կհայտնվի անելանելի իրավիճակում, իսկ հարցադրումը վերջինիս համար կլինի հետևյալը. բոլոր դեպքերում ո՞րի իրավակիրացումն ապահովել՝ սկզբունքի, պրեզումպցիայի, թե՛ աքսիոմայի: Հիշյալ հարցադրմանը պատասխանենք «պրեզումպցիա» և «աքսիոմա» երևույթների հարաբերակցության տեսանկյունից:

Այսպես՝ բարեխղճության պրեզումացիան բոլոր դեպքերում չպետք է շփոթել իրավաբանական արքսիումայի հետ հետևյալ պարզ պատճառաբանությամբ: Ցանկացած իրավաբանական արքսիումա, ի տարբերություն իրավաբանական պրեզումացիայի, ոչ թե իրավական ենթադրություն է, այլ երկարատև և արժանահավատ սոցիալական պրակտիկայի արդյունքների վրա հիմնված, բազում անգամներ փորձություններ անցած կանոն, որը սովյալ ժամանակահատվածում հիմնավորում է իրավունքում բարեխղճության պրեզումացիայի գոյության անվիճելի ճշմարտությունը: Իսկ եթե ավելի պարզ, ապա իրավաբանական արքսիումատիկ դրույթները սերտ կապի մեջ են պրակտիկայի հետ այն առումով, որ չեն հակասում վերջինիս, և ոչ ոք չի կարող այն հերքել՝ հիմնվելով իր սեփական փորձի վրա¹: Քանի որ իրավաբանական պրեզումացիան ենթադրություն է, ուստի իրավունքում վերջինիս առկայության հիմնավորվածությունը ըստ անհրաժեշտության կարող է պարզվել ճշմարիտ հիմքի, այն է՝ իրավաբանական արքսիումայի միջոցով: Ենթադրությունը բնորոշվում է որպես երևույթի, նրա հատկանիշների, այլ երևույթների հետ վերջիններիս հարաբերակցության և օրինաչափ կապի հնարավոր գոյության կամ բացակայության մասին հանելուկ²: Իսկ ահա այն փաստը, որ իրավունքը լի է հանելուկներով, ոչ այլ ինչ է, քան արքսիումա:

Եթե ընդհանրացնելու լինենք վերոգրյալը, ապա կարող ենք եզրահանգել, որ եթե որևէ իրավահարաբերության շրջանակներում բարեխղճության պրեզումացիան կարող է որոշ փաստերի առկայության դեպքում հաստատվել կամ հերքվել, ապա առհասարակ իրավունքում բարեխղճության պրեզումացիայի անհրաժեշտության վերաբերյալ գոյություն ունեցող իրավաբանական արքսիուման ոչ մի պարագայում չի կարող այդ կերպ հերքվել: Եթե դատելի ունենա, ապա կնշանակի, որ իրականում հերքվել է այլ երևույթ, բայց ոչ իրավաբանական արքսիուման³: Թերևս սա է լինելու այն մոտեցումը, որը հետագայում մեզ հնարավորություն է ըն-

¹ Տե՛ս **Лукич Р.**, Методология права, М., 1981, էջ 77:

² Տե՛ս **Мандрыка В.А.**, Гносеологическая природа предположения и его роль в научном поиске: Автореф. дисс. канд. филос. наук, М., 1981, էջ 14:

³ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Афанасьев В.Г.**, Общество: системность, познание, управление, М., 1981, էջ 82-83:

ձեռնելու ճիշտ հետևություններ կատարելու պրեզումպցիաների ուսումնասիրության համար միասնական տեսություն ստեղծելու հիմնադրությունների ձևակերպման ժամանակ:

Ի մի բերելով վերոշարադրյալում տեղ գտած մտքերը, որոնք վերաբերում էին պրեզումպցիաների ուսումնասիրության փիլիսոփայական հայեցակարգին, կցանկանայինք ամփոփ կերպով արտահայտվել այսպես:

Գիտական մեթոդաբանության մեջ ընդունված է, որ այս կամ այն մոտեցման արդյունավետ գործառնության անհրաժեշտ պայման կարող է համարվել վերջինիս դրույթների համապատասխանությունն էմպիրիկ հիմքին կամ, որ նույնն է, էմպիրիկ մեկնաբանությանը¹: Հետևաբար, եթե խնդիրը դիտարկում ենք այդ հարթությունից, ապա փիլիսոփայական մոտեցման տեսական դրույթների հակասությունն առանձին էմպիրիկ փաստերին դեռևս չի նշանակում, որ դա բավարար պայման է այդ հայեցակարգից հրաժարվելու համար: Իսկ ինչու :

Իրականում այդպիսի հակասությունները և հակադրությունները փիլիսոփայական հայեցակարգի կատարելագործման անհրաժեշտ պայմաններ են, որոնք կարող են հանգեցնել ընդհուպ մինչև սկզբունքային և արմատական փոփոխությունների տվյալ մոտեցման շրջանակներում: Այլ է հարցը, որ այն իրավագետները, ովքեր հիմնվում են փիլիսոփայական մոտեցման վրա, կարծես թե հաշտվում են իրավաբանական դոկտրինայում պրեզումպցիայի վերաբերյալ գոյություն ունեցող տրամաբանական ու իրավական հակասությունների և հակադրությունների հետ: Եթե դա այդպես է, ապա նշանակում է, որ փիլիսոփայական մոտեցումը հասել է իր զարգացման գագաթնակետին և այլս չի կարող իրավագիտությանը տալ ավելին, քան մենք ենք պահանջում: Հետևաբար ստացվում է, որ պետք է ընդամենը ըստ արժանվույն գնահատել փիլիսոփայական մոտեցման նվաճումները, կարողանալ այն ճիշտ կիրառել և փորձել վերջինիս հիման վրա ստեղծել նորը: Պարզապես հարիր չէ խոսել ուսումնասիրության օբյեկտի զանազան կողմերը, տարրերը արտացոլող փիլիսոփայական մոտեցման ամբողջական

¹ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Сырых В.М.**, История и методология юридической науки: Учебник, М., 2012, էջ 50-64:

լինելու պահանջի՝ որպես բացարձակ ավարտուն գիտելիքների առակայության մասին: Հակառակ դեպքում ստիպված պետք է լինենք կասկածի տակ դնել իմացության անվերջանալիության սկզբունքը: Իսկ եթե պնդեինք, որ, առանց բացարձակ և ամբողջական գիտելիքի առկայության, անհնար է խոսել փիլիսոփայական մոտեցման շրջանակներում պրեզումպցիաների հնարավոր դրսևորման մասին, ապա պետք է հանգեինք այն հետևությանը, որ ոչ մի տեսություն կամ մոտեցում ժամանակակից գիտության մեջ ոչ միայն գոյություն չունի, այլ նաև չի կարող ձևավորվել ապագայում: Այդպիսի մոտեցումը, սակայն, դժվար թե տեսաբանների կողմից դիտվեր հիմնավոր, քանի որ խնդրի նման դիտարկումը, շփոթությունից բացի, ոչինչ չէր կարող տալ գիտությանը:

Այլ խոսքով ասած՝ մեր դիրքորոշումը հետևյալն է: Հենվելով փիլիսոփայական մոտեցման գիտական նվաճումների վրա՝ լուծել իրավագիտության առջև ծառայած նոր խնդիրը, այն է՝ ստեղծել պրեզումպցիաների ուսումնասիրության մասնավոր տեսություն, որը կունենա սեփական իր կառուցվածքը, մեթոդաբանությունը, գործառնությունները՝ պահպանելով այն կանոնը, համաձայն որի՝ իրավունքը չպետք է հակասության մեջ մտնի տրամաբանական օրենքների հետ:

Այսքանը փիլիսոփայական մոտեցման մասին: Այժմ խոսենք իրավաբանական մոտեցման մասին, որից հետո կանդրադառնանք այն հիմքերին, որոնք մեզ հնարավորություն կտան ձևակերպելու մասնավոր տեսություն ստեղծելու հիմնադրույթները:

Իրավաբանական մոտեցման կողմնակիցները, ուսումնասիրության օբյեկտը հնարավորինս նեղացնելով¹, փորձում են հաղթահարել այն բոլոր հակասությունները, որոնք, ըստ վերջիններիս, առկա են փիլիսոփայական մոտեցման շրջանակներում: Մասնավորապես այդ հակասությունները հաղթահարելու ելքը նրանք համարում են փաստացի պրեզումպցիաների ուսումնասիրության հարցը բացառելը²: Օրինակ՝ Ն. Ն. Յուկանովը, ով հարում է իրավաբանական -

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Каранина Н.С.**, Правовые презумпции в теории права и российском законодательстве: Автореф. дисс. канд. юрид. наук, М., 2006, էջ 10:

² Տե՛ս, օրինակ, **Смирнов А.В.**, Презумпции в уголовном процессе / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский // Российское правосудие, 2008, № 4 (24), էջ 68:

մոտեցմանը¹, խոսելով պրեզումպցիաների տեսության հեռանկարների մասին, գրում է. «Պրեզումպցիան իրավական կատեգորիա է: Ըստ կարգավորման եղանակի՝ յուրաքանչյուր պրեզումպցիա իրավունքի սուբյեկտի՝ ելակետային փաստի հաստատման դեպքում ենթադրվող փաստի՝ որպես իր գործունեության իրավական պայմաններից մեկի ճանաչման իրավաբանական պարտականություն է, քանի դեռ այլ բան ապացուցված չէ»²: Ընդ որում՝ հարկ ենք համարում նշել, որ Ն. Ն. Յուկանովի այս տեսակետը ելակետային է իրավաբանական մոտեցման կողմնակիցների համար:

Եթե մի պահ կանգ առնենք և հետադարձ հայացք գցենք, ապա կտեսնենք, որ իրավաբանական մոտեցման կողմնակիցները, ըստ էության, եթե նույնիսկ չեն բարձրաձայնում, այնուամենայնիվ, «հոգու խորքում» համամիտ են պրեզումպցիաների ուսումնասիրության համար միասնական տեսություն ստեղծելու գաղափարին³: Մակայն ամբողջ խնդիրն այն է, որ, այդքանով հանդերձ, իրավաբանական մոտեցման կողմնակիցների այդ գաղափարը խարսխվում է օստոլոգիական առումով ոչ ճիշտ հենքի վրա: Փորձենք հիմնավորել վերջիններիս հասցեագրված կշտամբանքը:

Այսպես, եթե պրեզումպցիան դիտարկում ենք որպես բացառապես իրավական հասկացություն, ապա պետք է ընդունենք, որ այդ մոտեցումը կարող է բովանդակային առումով տարատեսակ մեկնաբանությունների տեղիք տալ: Համոզվելու համար բավարար է ընդամենը բարեխիղճ կերպով ուսումնասիրել Վ. Ա. Օյգենզիխտի՝ պրեզումպցիաներին նվիրված աշխատանքները, որոնք հեղինակը սկսել է շարադրել գրեթե հետևյալ տողերով. «Պրեզումպցիա ասելով՝ հասկանում ենք առարկաների առօրեական ընթացքից բխող ենթադրություն, փիլիսոփայական-տրամաբանական հաս-

¹ См. и **Цуканов Н.Н.**, Правовые презумпции в административной деятельности милиции, 2003, էջ 15:

² **Цуканов Н.Н.**, Правовые презумпции в административной деятельности милиции: дисс. канд. юрид. наук, 2001, с. 7-8.

³ См. и այդ մասին, օրինակ, **Давыдова М.Л.**, Юридическая техника: проблемы теории и методологии: монография, Волгоград, 2009, էջ 236-239:

կացություն...»¹: Ի հավելումն այս մտքին՝ կարող ենք որպես օրինակ վկայակոչել Քվեբեկի քաղաքացիական օրենսգրքի 2846-րդ հոդվածը, որում ասված է. «Պրեզումպցիաներն օրենքի կամ դատարանի կողմից հայտնի փաստից անհայտի վերաբերյալ կատարվող հետևություններ են»²:

Ամբողջ ցավն այն է, որ իրավաբանական մոտեցման ներկայացուցիչները, խոսելով միասնական տեսություն ստեղծելու հեռանկարների մասին, ելնում են բացառապես այն գաղափարախոսությունից, որ պրեզումպցիան ի սկզբանե իրավական կատեգորիա է³՝ անտեսելով այն իրողությունը, որի հետ բոլորս պետք է ստիպված հաշվի նստենք, որ պրեզումպցիան, բացի իրավականից, ունի նախևառաջ սոցիալական և տրամաբանական ասպեկտներ⁴:

Այլ խոսքով ասած՝ իրավաբանական մոտեցման կողմնակիցները համառորեն անտեսում են այն փաստը, որ իրավական պրեզումպցիան, միևնույն է, ամենից առաջ տրամաբանական միջոց է⁵, ճանաչողության միջոց⁶, և որի արդյունավետության չափանիշն իրականությունը (չքջապատող աշխարհը) արտացոլելու ունակությունն է: Ավելին՝ վերջիններս նույնիսկ իրենք իրենց հետ են մտնում լուրջ հակասությունների մեջ: Օրինակ՝ Ն. Ն. Յուկանովը գրում է, որ պրեզումպցիայի էական հատկանիշ պետք է համարել հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման ժամանակ վերջինիս կիրառման ունակությունը: Կլինենք հակիրճ:

¹ Տե՛ս **Օյգենզիտ Վ.Ա.**, Понятие гражданско-правовой презумпции // Советское государство и право, էջ 25, Презумпции в советском гражданском праве, Душамбе, 1976, էջ 6:

² Տե՛ս Վ.Ա. Գրաжданский кодекс Квебека, М., 1999, էջ 416:

³ Տե՛ս **Շուկանով Ն.Ն.**, Правовые презумпции в административной деятельности милиции, էջ 20:

⁴ Տե՛ս այդ մասին, օրինակ, **Դավыдова Մ.Լ.**, Теоретические и методологические проблемы понятия и состава юридической техники: Автореф. дисс. докт. юрид. наук, Волгоград, 2010, <http://www.dissercat.com/content>:

⁵ Տե՛ս այդ մասին, օրինակ, **Булаевский Б.А.**, Презумпции как средства правовой охраны интересов участников гражданских правоотношений: монография, էջ 26-30:

⁶ Տե՛ս, օրինակ, **Штугин Я.Л.**, Предмет доказывания в советском гражданском процессе, М., 1963, էջ 84:

Նախ՝ չենք կարծում, որ հեղինակի կողմից նշվածը հատկա-
նիշ է, և երկրորդ՝ հասկանալու համար, թե արդյոք իրավական մի-
ջոցն ունակ է իր ուրույն տեղը զբաղեցնելու իրավական կարգա-
վորման մեխանիզմում, թե՞ ոչ, պետք է ամենից առաջ բացահայտել
վերջինիս էությունը: Բացի այդ՝ մեզ մոտ տպավորություն է, որ հե-
ղինակը թեև խոսում է տեսություն ստեղծելու գաղափարի մասին,
սակայն կարծես հակված է պրեզումպցիայի դրսևորումը տեսնելու
իրավական կարգավորման միայն մեկ փուլում՝ անտեսելով մյուս
փուլերի համար վերջինիս դերն ու նշանակությունը¹:

Այնուհետև հեղինակը, շարունակելով նախորդ միտքը, գրում
է, որ իրավունքից դուրս պրեզումպցիան դադարում է պրեզումպ-
ցիա լինելուց. «պրեզումպցիա» եզրույթը խոսում է իրավունքի
մասնակցության, իսկ «իրավական» եզրույթը՝ պրեզումպցիայի
տեսակային պատկանելիության մասին²: Այլ խոսքով ասած՝ հե-
ղինակն այս կերպ արտահայտում է իրավունքից դուրս պրե-
զումպցիայի գոյության անհնարինության վերաբերյալ իր հայեցա-
կարգային մոտեցումը: Եթե դա այդպես է, ապա խնդիրն ավելի
բարդ է, քան կարող ենք պատկերացնել: Այսպես՝ այդպիսի մոտե-
ցումը պարզապես բացառում է փաստացի պրեզումպցիաների առ-
կայությունը իրավունքում³, որոնք, անկախ այս կամ այն իրավա-
նորմում ամրագրված լինելու փաստից, գոյություն ունեն օրենսդրի
և իրավակիրառի գիտակցության մեջ, գիտական աղբյուրներում:
Բացի այդ՝ իրավաբանական մոտեցման կողմնակիցներն անու-
շաղղրության են մատնում այն փաստը, որ իրավաբանական պրե-
զումպցիայի արդյունավետության չափանիշը կարելի է ճիշտ ար-
ժևորել միայն փաստացի պրեզումպցիաների չափանիշների ներ-
քո, այն չափանիշների, որոնք թույլ են տալիս այդ նույն փաստացի

¹ Իրավական կարգավորման մեխանիզմների մասին տե՛ս, օրինակ, **Сырых В.М.**, Социология права. Учебник, 4-е изд., доп. и перераб, М., 2012, էջ 83-89:

² Տե՛ս **Цуканов Н.Н.**, Правовые презумпции в административной деятельности милиции, էջ 20:

³ Տե՛ս, օրինակ, **Кузнецова О.А.**, Презумпции в российском гражданском праве: дисс. канд. юрид. наук, Екатеринбург, 2001, էջ 69-71:

պրեզումպցիաների հաշվին իրավական ակտերը հարստացնել նոր պրեզումպցիաներով¹, բնականաբար ըստ անհրաժեշտության:

Ավելին՝ իրավունքից դուրս պրեզումպցիաների գոյությունը մերժելու իրավաբանական մոտեցման գաղափարը առհասարակ չի համապատասխանում գիտության տարբեր բնագավառներում կիրառվող «պրեզումպցիա» եզրույթի ավանդույթին: Ընդ որում՝ իրավագետները չեն կարող հաշվի չնստել այդ փաստի հետ: Եվ ամենևին էլ պատահական չէ, որ Վ. Կ. Բաբանը, այս և մի շարք այլ հանգամանքներ հաշվի առնելով, միանգամայն արդարացի կերպով բոլորի ուշադրությունը հրավիրում է այն փաստի վրա (խոսքը «պրեզումպցիա» եզրույթի ստուգաբանության մասին է), որ պրեզումպցիան կատեգորիա է, որի ծագումը, թեև կարելի է ասել, որ ամենևին էլ կապված չէ իրավունքի հետ, բայց արհ՛ու տե՛ս, որ այն առավել լայնորեն կիրառվում է իրավաստեղծ և իրավակիրառ գործունեության մեջ²: Համոզվելու համար, որ պրեզումպցիան ի սկզբանե գոյություն ունի հենց իրավունքից դուրս, պետք է ընդամենը հիշեցնել, որ «պրեզումպցիա» եզրույթը կիրառում է ֆիզիկոս Վ. Հեյզենբերգը³, սոցիալ-փիլիսոփայական և պատմական համատեքստում պրեզումպցիաների վերլուծությանն է նվիրված Յու. Ա. Զիստյակովայի առենախոսությունը⁴ և այդպես շարունակ:

Ուստի այսքանից հետո մեզ համար տարօրինակ է թվում, որ իրավաբանական մոտեցման հետևորդները շարունակում են խոսել այն մասին, որ իրավունքից դուրս օնտոլոգիական առումով պրեզումպցիաներ գոյություն ունենալ չեն կարող: Ինչ արած, երևի թե այդ ամենին պետք է դրական աչքերով նայել. եթե չլիներ այդպիսի տեսլականը, այսօր չէինք ունենա այն գաղափարները, որոնք ուղղված են պրեզումպցիաների ուսումնասիրության հա-

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Булаевский Б.А.**, Презумпции как средства правовой охраны интересов участников гражданских правоотношений: монография, М., 2014, էջ 56-65:

² Տե՛ս **Бабаев В.К.**, Презумпции в российском праве и юридической практике // Проблемы юридической техники, էջ 323:

³ Տե՛ս **Гейзенберг В.**, Шаги за горизонт, 1987, էջ 252:

⁴ Տե՛ս **Чистякова Ю.А.**, Социальные презумпции как регулятор общественных отношений: Автореф. дисс. канд. филос. наук, 2008, էջ 23:

մար միասնական տեսություն ստեղծելու հիմնադրույթների ճիշտ արժևորմանը:

Այսպիսով, եթե ընդհանրացնելու լինենք մեր դատողությունները, ապա կարող ենք փաստել, որ իրավաբանական մոտեցումը ներկայումս նույնպես չի կարողանում լուծել իր առջև դրված խնդիրները: Ուստի միանգամայն բնական է, որ այդ ամենը գիտնականից պահանջում է վերջիններիս լուծման ուղղությամբ մշակել նոր մոտեցումներ: Բհարկե ճիշտ չի լինի հերքել այն իրողությունը, որ իրավագետներն առկա խնդիրները հաղթահարելու նպատակով առաջարկում են լուծումներ: Խնդիրն այն է, թե որքանով են այդ լուծումներն արդյունավետ: Փորձենք այդ ամենը հասկանալ ներքոշարադրյալում:

Այսպես՝ Օ. Ա. Կուզնեցովան համոզված է, որ առկա խնդիրները հնարավոր է լուծել պրեզումպցիայի ընդհանուր հասկացություն մշակելու միջոցով (ընդ որում՝ հեղինակն իր այս մոտեցումը պաշտպանում է ինչպես թեկնածուական, այնպես էլ դոկտորական ստենախոսությունների շրջանակներում)¹: Անշուշտ, մենք համամիտ ենք Օլգա Անատոլևնայի այս տեսակետին: Մակայն հեղինակը, երևի թե լինելով քաղաքացիական իրավունքի մասնագետ, բոլոր դեպքերում չի գնում այն քայլին, որ ընդհանուր հասկացություն մշակելը պետք է ծառայի մեկ նպատակի, այն է՝ փիլիսոփայական և իրավաբանական մոտեցումների ունիֆիկացմանը հասնելուն, որը, բնականաբար, թույլ կտա արդեն առանց հակասությունների մեջ ընկնելու նկարագրել այն երևույթների բազմազանությունը, որոնք դասվում են պրեզումպցիաների շարքին:

Այն, որ ի վերջո պետք է գնալ այդ քայլին, իրականություն է: Մակայն նախքան այդ իրականության մեջ որևէ գործողություն ձեռնարկելը, այն է՝ պրեզումպցիայի ընդհանուր հասկացություն մշակելը, հարկ է առավել ուշադրություն դարձնել հետևյալ փաստին, որը կարծես թե վրիպել կամ ավելի ճիշտ ուշադրության առարկա չի դարձել իրավագետների կողմից:

¹ См. u **Кузнецова О. А.**, Презумпции в российском гражданском праве: дисс. канд. юрид. наук, էջ 8, 28, **Кузнецова О. А.**, Специализированные нормы российского гражданского права: теоретические проблемы: дисс. докт. юрид. наук, Екатеринбург, 2007, էջ 12-13:

Համաձայն հասկացության ծավալի և բովանդակության հակադարձ հարաբերականության օրենքի՝ մեկնաբանվող եզրույթին համապատասխանում է առարկաների էական հատկանիշներն արձանագրող և այդ հատկանիշներով օժտված առարկաների բազմագանության հարաբերակցությունը¹: Ընդ որում՝ այդ հարաբերակցության մեկ անդամի փոխարինումը, անշուշտ, առաջ է բերում նաև երկրորդի փոխարինում: Ի՞նչ է այս ամենը նշանակում: Բերենք օրինակներ և ասվածը քննարկենք առավել առարկայական ձևով:

Այսպես՝ Օ. Ն. Միչևան, խոսելով դատավճռի ճշմարտացիության պրեզումպցիայի հասկացության մասին², հանգում է այն մտքին, որ պրեզումպցիան՝ որպես երևույթ, բոլոր դեպքերում դասվում է տրամաբանական երևույթների շարքին³: Այնուհետև հեղինակը պրեզումպցիան բնորոշում է որպես փաստի առկայության վերաբերյալ ենթադրություն, որի դեպքում օրենքը իրավակիրատ մարմիններին կարգադրում է վերջինս կիրառել որպես հաստատված փաստ՝ այդ կարգադրությունից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով հանդերձ⁴: Պատկերը նույնն է նաև Օ. Ա. Կուզնեցովայի մոտեցմամբ⁵: Առավել նորարարական մոտեցում է ցուցաբերում Մ. Ն. Բրոննիկովան: Վերջինս, պրեզումպցիայի ընդհանուր հատկանիշները թվարկելով, եզրահանգում է, որ քաղաքացիաիրավական պրեզումպցիայի ներքո պետք է հասկանալ քաղաքացիաիրավական նորմում կամ պայմանագրի պայմանում ամրագրված կանոն, որը պարունակում է կա՛մ քաղաքացիական իրա-

¹ Տե՛ս այդ մասին, օրինակ, **Кириллов В.И., Старченко А.А.**, *Логика: Учебник для юридических вузов*. изд. 6-е, перераб. и доп., М., 2008, էջ 36:

² Տե՛ս **Сычева О.Н.**, *Презумпции истинности приговора в современном уголовном процессе: дисс. канд. юрид. наук*, Н. Новгород, 2008, էջ 23:

³ Տե՛ս **Сычева О.Н.**, նույն տեղը, էջ 24:

⁴ Տե՛ս **Сычева О.Н.**, նույն տեղը:

⁵ Տե՛ս **Кузнецова О. А.**, *Презумпции в российском гражданском праве: дисс. канд. юрид. наук*, էջ 8, 12-28:

վահարաբերության սուբյեկտը կամ օբյեկտը, կա՛մ իրավաբանական փաստը բնութագրող ենթադրություն, որը կարող է հերքվել¹:

Առաջին հայացքից կարող է տպավորություն ստեղծվել, որ ամեն ինչ կատարյալ է: Իրականում վերոշարադրյալը տրամաբանական առումով կարող է հակասությունների տեղիք տալ: Ինչպե՛ս դա կարող է դրսևորվել...

Ամբողջ խնդիրն այն է, որ եթե առկա մոտեցումների ունիֆիկացման նպատակով փորձելու ենք տալ մի այնպիսի բարդ երևույթի, այն է՝ իրավաբանական պրեզումպցիայի ընդհանուր հասկացությունը, որը ներառում է այդ երևույթի առանձին տարատեսակներ, հետևաբար և վերջիններիս համապատասխան հասկացություններ, ապա պետք է ընդունել, որ այդ հասկացությունները միմյանց նկատմամբ պետք է գտնվեն սեռի և տեսակի փոխհարաբերության մեջ: Միևնույն հասկացությունը մի հասկացության նկատմամբ կարող է լինել սեռային, մեկ այլ հասկացության նկատմամբ՝ տեսակային: Ընդ որում՝ հասկացությունների բաժանումը սեռայինի և տեսակայինի բացարձակ չէ, այլ ընդհակառակը՝ խիստ հարաբերական է²: Օրինակ՝ «պրեզումպցիա» հասկացությունը տեսակային հասկացություն է «միջոց» հասկացության նկատմամբ և սեռային է «իրավական պրեզումպցիա» հասկացության նկատմամբ: Միևնույն ժամանակ «քաղաքացիաիրավական պրեզումպցիա» հասկացությունը տեսակային հասկացություն է «իրավական պրեզումպցիա» հասկացության նկատմամբ և սեռային հասկացություն՝ «բարեխղճության պրեզումպցիա» հասկացության նկատմամբ: Այլ խոսքով ասած՝ նշված հասկացությունների ծավալները և բովանդակությունները գտնվում են հակադարձ հարաբերականության մեջ, այն է՝ որքան լայն է հասկացության բովանդակությունը, այնքան նեղ է նրա ծավալը, և ընդհակառակը՝ որքան նեղ է հասկացության բովանդակությունը, այնքան լայն է նրա ծավալը: Իրոք, «բարեխղճության պրեզումպցիա» հասկացության բովանդակությունը շատ ավելի լայն պետք է լինի, քան «իրա-

¹ Տե՛ս **Бронникова М.Н.**, Гражданско-правовая презумпция по российскому законодательству: содержание, правовые формы и применение: канд. дисс. юрид. наук, Казань, 2006, էջ 9:

² Տե՛ս, օրինակ, **Բրուսյան Գ.Ա.**, Տրամաբանության դասընթաց: Դասագիրք բուհերի համար: ԵՊՀ, 4-րդ վերամշ. և լրաց. հրատ., Եր., 1987, էջ 59:

վական միջոց» հասկացության բովանդակությունը: «Բարեխղճության պրեզումպցիա» հասկացությունը պետք է պարունակի այն բոլոր հատկանիշները, որոնք հատուկ են և՛ իրավական միջոցին, և՛ իրավական պրեզումպցիային, և՛ քաղաքացիաիրավական պրեզումպցիային: Մինևույն ժամանակ «բարեխղճության պրեզումպցիա» հասկացության ծավալը շատ ավելի նեղ պետք է լինի, քան «իրավական միջոց» հասկացության ծավալը: «Բարեխղճության պրեզումպցիա» հասկացությունն անհամամետ շատ ավելի քիչ թվով իրավական միջոցների վրա պետք է տարածվի, քան «իրավական միջոց» հասկացությունը: Ընդ որում՝ ասվածը լիովին կիրառելի է նաև իրավաբանական պրեզումպցիաների մյուս տեսակների նկատմամբ:

Եթե ընդհանրացնելու լինենք վերոգրյալը, ապա կարող ենք ասել, որ հասկացությունների ծավալների և բովանդակությունների միջև հակադարձ հարաբերականության օրենքը խիստ սահմանափակ իմացական արժեք ունի և վերաբերում է միայն սեռի ու տեսակի հարաբերության մեջ գտնվող հասկացություններին: Այդ օրենքի բացարձակացումը կարող է հանգեցնել իմացաբանական լուրջ սխալների: Այլ կերպ ասած՝ սա այն առանձնահատկություններից մեկն է, որը պետք է հաշվի առնել իրավաբանական պրեզումպցիաների ուսումնասիրության մոտեցումների ունիֆիկացման նպատակով միասնական հասկացություն մշակելիս: Իրականում իրավաբանական պրեզումպցիայի ընդհանուր հասկացություն սահմանելու գաղափարը պետք է հետապնդի մեկ նպատակ, այն է՝ վերջինիս միջոցով սահմանափակել, հստակեցնել ուսումնասիրվող օբյեկտի և առարկայի շրջանակները¹, որը, իհարկե, կարող է իրականություն դառնալ այդ երևույթի էական և տարբերակիչ հատկանիշները վեր հանելու միջոցով: Իսկ եթե ավելի պարզ, ապա պետք է համարձակություն ունենալ և բարձրաձայնել, որ, այո՛, իրավունքում պրեզումպցիաների ուսումնասիրության շուրջ առկա կոլիզիոն մոտեցումների առկայությունը ոչ այլ ինչ է, քան համընդհանուր հասկացության բացակայության հետևանք ու դրսևորում, որի շուրջ իրավագետները չեն կարողանում մինչ օրս

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Пугинский Б.И.**, Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях, М., 1984, էջ 8-12:

հասնել փոխզիջման: Այսքանը պրեզումպցիայի ընդհանուր հասկացություն մշակելու վերաբերյալ:

Կան տեսաբաններ, ովքեր ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու համար առաջարկում են տրամաբանական և իրավաբանական դրույթները զուգակցելու միջոցով միմյանց միավորել փիլիսոփայական և իրավաբանական մոտեցումները¹: Մակայն, ըստ որոշ տեսաբանների, առկա խնդիրներն էկլեկտիկ եղանակով հարթելու մոտեցումը հիմնավոր կասկածի տեղիք է տալիս: Համենայն դեպս, վերջիններս այն կարծիքին են, որ այդ ճանապարհով շոշափելի հաջողություններ դեռևս չեն արձանագրվել:

Իրավաբանական կողմնակիցների համար առավել ուշադրության է արժանի Ն. Ն. Յուկանովի տեսակետը: Հեղինակի կարծիքով՝ ճիշտ չի լինի ասել, որ փիլիսոփայական և իրավաբանական մոտեցումներն ուսումնասիրում են միևնույն երևույթի տարբեր կողմերը: Իրականում նրանք տարբերվում են իրենց առարկայով²: Քննարկվող հարցի վերաբերյալ առանձին-առանձին դիտարկելով տեսաբանների մոտեցումները՝ Ն. Ն. Յուկանովը նկատում է, որ պրեզումպցիաների ուսումնասիրության վերաբերյալ իրավաբանական և փիլիսոփայական մոտեցումների հարաբերակցության հարցը մնում է անավարտ, և այդ ուղղությամբ հետազոտությունները, ինչպես նախկինում, իրականացվում են զուգահեռաբար: Իրավունքում երկու ինքնուրույն մոտեցումների միաժամանակյա առկայության պատճառը հեղինակը համարում է պրեզումպցիաների անմիատեսակությունը և վերջիններիս տարանջատումն իրավականի ու փաստականի: Փաստացի պրեզումպցիաների ուսումնասիրությունը կազմում է փիլիսոփայական ուղղության հիմնական բովանդակությունը: Մինչդեռ իրավաբանական մոտեցումը միտված է ուսումնասիրելու իրավական պրեզումպցիան՝ որպես հասարակական հարաբերությունների կարգավորման ինքնուրույն միջոց: Հետևաբար երկրորդ մոտեցման պարագայում պետք է հիմք ընդունել ոչ թե ենթադրվող փաստի մեծ հա-

¹ См. у Давыдова М.Л., Теоретические и методологические проблемы понятия и состава юридической техники: дисс. докт. юрид. наук, էջ 240:

² См. у Цуканов Н.Н., Правовые презумпции в административной деятельности милиции: дисс. канд. юрид. наук, էջ 13:

վանականությունը, այլ պրեզումպցիայի՝ որպես արդյունավետ իրավական միջոցի հանդես գալու ունակությունը¹:

Կրկին այդ «չարաբաստիկ» փաստացի պրեզումպցիաները: Այս հարցում ևս պետք է արձանագրել, որ Ն. Ն. Յուկանովի տեսական-մեթոդաբանական մոտեցումը, միևնույն է, թերի է: Եթե ընդունենք, որ փաստացի պրեզումպցիաները դուրս են գտնվում իրավաբանական հետազոտության շրջանակներից, ապա ինչպե՞ս պետք է բացատրել այն իրողությունը, որ բազմաթիվ գիտական աշխատանքներում, այդ թվում նաև՝ Նիկոլայ Նիկոլանիչի մենագրությունում, վերջիններիս հատկացվել և հատկացվում է բավական մեծ ուշադրություն: Մնում է ենթադրել ամենավատը, այն է՝ այդ ամենն առանձին հեղինակների կողմից կատարվում է ընդամենն իրենց նախորդներից հետ չմնալու նպատակով, և ոչ ավելին: Ինչպես նախորդները, այնպես էլ նրանք կուսումնասիրեն փաստացի պրեզումպցիաները և կապացուցեն, որ վերջիններս համարվում են ոչ իրավական, հետևաբար իրավաբանի համար ո՛չ ճանաչողական, ո՛չ էլ իրավական առումներով որևէ հետաքրքրություն չեն ներկայացնում:

Ամենագավեշտալին, որը չի կարող պարզապես զարմանքի, իսկ ինչու՞ չէ նաև տարակուսանքի տեղիք չտալ, հեղինակի հետևյալ դատողությունն է: Իր մենագրության մեջ բազմիցս վկայակոչելով փիլիսոփայական մոտեցման հիմքում դրված պրեզումպցիայի հասկացության սահմանափակվածությունը, անարդյունավետությունը և անընդունելիությունը՝ վերջում կատարում է եզրահանգում հետևյալի մասին: Ըստ ուսումնասիրության օբյեկտի փիլիսոփայական և իրավաբանական մոտեցումների տարանջատումը պրեզումպցիաների տեսությանը կհաղորդի պարզություն, կպարզաբանի վերջինիս վերաբերյալ առկա հայացքների բազմազանությունը՝ թույլ տալով տարբեր հայեցակարգերի կողմնակիցներին «հաղորդակցվել մեկ լեզվով»՝ միևնույն ժամանակ նրանց ներկայացնելով այդ երկու մոտեցումների միավորման փորձ²: Իսկ եթե ավելի պարզ, ապա մեզ մոտ տպավորությունը հետևյալն է: Ն. Ն. Յուկանովը, ամեն անգամ մերժելով փիլիսոփայական մոտեցումը

¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 13:

² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 15:

և վերջինիս կողմնակիցների կողմից տրված՝ պրեզումպցիայի ընդհանուր հասկացությունը, փոխարենը չի առաջարկում այլ հասկացություն: Ուստի, տեսնելով, որ ինքն արդեն իսկ հայտնվել է ծուղակում, փորձում է այդ որոգայթից դուրս գալ հետևյալ ճանապարհով. իրավունքում փիլիսոփայական տեսլականը՝ որպես ուսումնասիրության հիմք, կարող է ընդունվել պրեզումպցիայի բացառապես մեկ տեսակի, այն է՝ փաստացի պրեզումպցիայի համար: Իսկ սա արդեն խոսում է այն մասին, որ, այո՛, իրավաբանական մոտեցումն ի սկզբանե ձևավորվել է օստոլոգիական սխալ հիմքի վրա: Եվ դա է պատճառը, որ առկա խնդիրները լուծելու ուղղությամբ իրավաբանական մոտեցման կողմնակիցների ձեռնարկած ջանքերը մինչ օրս անցել են ապարդյուն: Ինչ արած, իրականում ունենք այն, ինչ որ ունենք. նմանատիպ իրավիճակում այսպես կարտահայտվեր քաղաքացիական իրավունքի հայտնի մասնագետ Վադիմ Անատոլևիչը¹:

Ստեղծված իրավիճակում, մեր պատկերացմամբ, մեթոդաբանական այլընտրանքային մոտեցումների առձակատումը բացառող միասնական տեսություն ստեղծելու գաղափարը կարող է իրատեսական համարվել: Մակայն այդ գաղափարի կենսագործման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել մի շարք կարևոր փաստեր:

Նախ պետք է ամբողջական պատկերացում ունենալ ուսումնասիրության օբյեկտի և հետազոտության իրականացման մեթոդաբանական մոտեցումների մասին: Իրավաբանական դոկտրինայում պրեզումպցիաների ուսումնասիրության փիլիսոփայական և իրավաբանական հոսանքների ջրբաժան կարող է ծառայել այն հանգամանքը, որ նրանցից յուրաքանչյուրը պրեզումպցիան ուսումնասիրում է իր առարկայի շրջանակներում: Այլ կերպ ասած՝ իրավունքում ցանկացած պրեզումպցիա ենթակա է ինչպես իրավական, այնպես էլ փիլիսոփայական դիտարկման: Պարզապես նրանցից յուրաքանչյուրն այն քննարկում է իրեն ներհատուկ պրիզմայով: Օրինակ՝ փիլիսոփայական մոտեցման հիմնական նպատակը պրեզումպցիայի ընդհանուր էությունը վեր հանելն է, իսկ իրավաբանական մոտեցմանը՝ վերջինիս էության ճիշտ ար-

¹ Տե՛ս օրինակ **Белов В.А.**, Международное торговое право и право ВТО: В 2 т. 1, Учебник, М., 2015, էջ 87:

ժևորումն իրավունքի տարբեր ճյուղերի շրջանակներում, տրամաբանական առումով այդ էության հարստացումն իրավունքի ճյուղերին ներհատուկ տեսակային և սեռային հատկանիշներով, որոնք բնորոշ են պրեզումպցիային այդ կարգավիճակում: Այլ կերպ ասած՝ քննարկվող մոտեցումների միայն այսպիսի սահմանագատումն է, որ ունակ է վերջիններիս փոխլրացման, փոխներգործության և միասնական տեսության ձևավորման նախադրյալ հանդիսանալու:

Երկրորդ. միասնական տեսություն ստեղծելու գլխավոր պայմաններից մեկը (ի լրումն վերոշարադրյալ պարբերության), որը պետք է վերջապես ընկալվի իրավագետների կողմից, այն է, թե ինչ պետք է հասկանանք իրավունքում պրեզումպցիա ասելով¹:

Այսպես, եթե մենք ընդունում ենք, որ պրեզումպցիաներն առհասարակ օժտված են փիլիսոփայական և տրամաբանական ասպեկտներով, ապա նաև ենթադրում ենք, որ իրավունքում վերջիններս համալրվում են իրավականով: Հետևաբար իրավաբանական պրեզումպցիաների կառուցվածքում փիլիսոփայական-տրամաբանական և իրավական ասպեկտների առկայության վերաբերյալ մեր ենթադրությունները հիմք են տալիս անցում կատարելու առավել խորքային վերլուծության և ամենից առաջ քննարկման սեղանին դնելու ընդհանուր բնույթի հարցադրում, այն է՝ ի՞նչ է պրեզումպցիան: Տրամաբանական կլինի, որ այս փուլում ոչ թե փորձենք տալ հիշյալ հարցադրման վերաբերյալ ամփոփ և ամբողջական պատասխան, այլ ուրվագծենք այն ընդհանուր գաղափարը, որով ղեկավարվելով՝ հնարավոր կլինի հետագայում հանգուցալուծման հասցնել պրեզումպցիաների վերաբերյալ առկա հիմնախնդիրները մեկ միասնության մեջ:

Այսպես, եթե առաջնորդվենք «պրեզումպցիա» եզրույթի համար ելակետային համարվող հատկանիշներով, ապա կարող ենք արձանագրել հետևյալը.

● **Առաջին.** պետք է ընդունել, որ «պրեզումպցիա» կոչվող երևույթ գոյություն ունի ոչ միայն իրավունքում, այլ ամենից առաջ վերջինից դուրս:

¹ См. и **Сычева О.Н.**, Презумпция истинности приговора в современном уголовном процессе: Автореф. дисс. канд. юрид. наук, 2008, էջ 15:

● **Երկրորդ.** միանգամայն հնարավոր է պրեզումպցիան իրավունքում դիտարկել առանձին տեսքով, օրինակ՝ ճյուղային իրավունքների տեսանկյունից: Մակայն այդ դեպքում պետք է ընդունել, որ կոնկրետ ճյուղային իրավունքի շրջանակներում ուսումնասիրվող պրեզումպցիան պետք է օժտված լինի պրեզումպցիայի ընդհանուր հասկացությունից ստորադասվող հատկանիշներով:

● **Երրորդ.** իրավունքում գոյություն ունեն պրեզումպցիաներ, որոնք ենթադրյալ փաստի վերաբերյալ չունեն հավանականության բարձր աստիճան: Մակայն դա չի նշանակում, որ հիշյալ պրեզումպցիաները պետք է համարել արհեստական, կվազի գոյացություններ: Ավելին՝ վերջիններս ամբողջությամբ համապատասխանում են պրեզումպցիաների գաղափարին:

● **Չորրորդ.** պրեզումպցիայի թերևս ամենաէական հատկանիշը ենթադրվող փաստի արժանահավատությունն է, իսկ գնոսեոլոգիական հիմքը՝ հավանականությունը: Ի՞նչ է սա նշանակում...

Եթե անձն իր տրամադրության տակ ունենում է արժանահավատ տեղեկատվություն, որը բավարար է որոշում ընդունելու և այն իրացնելու ուղղությամբ քայլեր ձեռնարկելու համար, ուստի միանգամայն բնական է, որ նա կարիք չունի ապավինելու պրեզումպցիայի օգնությանը, քանի որ խոսքը վերաբերում է արժանահավատին: Հետևաբար պրեզումպցիայի հնամենիությունը պայմանավորված է այն գաղափարով, որ վերջինս վրա է հասնում այնտեղ և այն ժամանակ, որտեղ առկա է անորոշություն, որտեղ ժամանակագրական առումով բացակայում են արժանահավատ տեղեկությունները: Այլ կերպ ասած՝ ճշմարտության հասնելու անհնարինության դեպքում պրեզումպցիան թույլ է տալիս հավանականության վրա հիմնված տվյալների հիման վրա կատարել արժանահավատ դատողություն¹:

Հավանական տեղեկատվությունը պրեզումպցիայի գնոսեոլոգիական հիմքն է: Վերջինիս դրսևորման հիմնական տրամաբանական ձևը փաստի գոյության վերաբերյալ արժանահավատ դատողությունն է, որը ներկայացվում է հետևյալ բանաձևով, այն է՝ S-ը միանշանակ P է, քանի դեռ հակառակը չի հաստատվում: Հե-

¹ Համանման կարծիք է արտայատել Ս. Ա. Մուրոմցևը: Այդ մասին տե՛ս **Муромцев С.А.**, О консерватизме римской юриспруденции: Опыт по истории римского права, М., 1875, էջ 100-101:

տևաբար միայն ենթադրվող փաստի ստուգման միջոցով կարող է պարզվել, թե այդ դատողությունն արժանահավատ է, թե ոչ: Իսկ եթե ավելի պարզ, ապա հավանականության փիլիսոփայական գաղափարն անորոշության պայմաններում որոշակի իրադարձություն տեղի ունեցած համարելու մեջ է¹: Ավելին՝ ժամանակակից փիլիսոփայության մեջ գոյություն ունեն հավանականության որոշակի հայեցակարգեր, որոնցից մեկն էլ տրամաբանական հայեցակարգն է²:

Ասվածի լույսի ներքո անդրադառնանք պրեզումպցիայի հավանականության՝ որպես տրամաբանական-գնոսեոլոգիական հասկացության և որպես արժանահավատ դատողության (ենթադրության) հարաբերակցության հարցին: Այսպես՝ Վ. Կ. Բաբաևը, պատասխանելով այն հարցին, թե ինչ է նշանակում պրեզումպցիայի «տրամաբանական բնույթ» բառակապակցությունը, գրում է. «...տրամաբանական տեսանկյունից պրեզումպցիայի ձևավորումն ինդուկտիվ բնույթ կրող երևույթ է»³: Այլ կերպ ասած՝ պրեզումպցիան՝ որպես երևույթ, ունի ձևավորման այնպիսի մեխանիզմ, որն ապահովում է տրամաբանական-գնոսեոլոգիական բաղադրատարրի առկայությունը վերջինիս բովանդակության մեջ:

Ենթադրությունը ձևավորվում է փաստի վերաբերյալ հավանական տեղեկատվության հիման վրա, որը, ի համեմատություն արժանահավատ դատողության, օժտված է որակական առումով այլ կառուցվածքով: Ենթադրությունը հավասարազոր չէ հավանական գիտելիքին. այն կրում է նաև այդ տեղեկատվությունը կիրառող սուբյեկտի որոշակի վերաբերմունքը վերջինիս նկատմամբ: Ենթադրությունը դրույթ է, որը ժամանակավորապես կիրառվում է որպես ճշմարտություն, քանի դեռ ճշմարտությունը չի հերքվել⁴:

Այդ ճանապարհով ենթադրությունը ձևոք է բերում կարգավորիչ նշանակություն: Տվյալ իրավիճակում այն ճանաչողական գոր-

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Лебедев С.А.**, *Философия науки: Словарь основных терминов*, М., 2004, էջ 33:

² Տե՛ս **Рузавин Г.И.**, *Вероятность // Философский энциклопедический словарь*, М., 1983, էջ 79:

³ Տե՛ս **Бабаев В.К.**, *Презумпции в советском праве*, էջ 6:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, **Кондактов Н.И.**, *Логический словарь-справочник*, М., 1974, էջ 474:

ծունեության տրամաբանական հատուկ եղանակ չէ, չնայած կարող է արտահայտված լինել տրամաբանական հատուկ միջոցներով: Այդ իսկ պատճառով էլ պրեզումացիան մեկնաբանվում է որպես հավանականության վրա հիմնված ենթադրություն, որի շրջանակներում փաստն իրավաբանորեն «համարվում է» արժանահավատ, քանի դեռ հակառակն ապացուցված չէ¹: Այլ կերպ ասած՝ իրավաբանական պրեզումացիայի համար կողմնորոշիչը ոչ թե վերջինիս ենթադրություն լինելու հանգամանքն է, այլ այդ ենթադրության շրջանակներում գոյություն չունեցող փաստը հավաստի (արժանահավատ) համարելն այնքան ժամանակ, քանի դեռ այլ բան հաստատված չէ: Իսկ այդ դեպքում պրակտեոլոգիական առումով ո՞րն է «համարվում է» եզրույթի նշանակությունը:

Յուրաքանչյուր ոք, ով թեկուզև դասագրքային մակարդակով երբևէ առնչվել է պրեզումացիային, համամիտ կլինի այն մտտեցմանը, որ լեզվական-տրամաբանական տեսանկյունից պրեզումացիայի կառուցվածքում «համարվում է» եզրույթի կարգավիճակը պարզաբանելն ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ այդ նույն եզրույթի միջոցով օրենսդիրը կարող է նաև արտահայտել իրավական ֆիկցիա: Մեզ համար հատկապես անընդունելի է իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետը, ըստ որի՝ պրեզումացիայի ենթադրյալ բնույթն անհամատեղելի է «համարվում է» եզրույթի հետ: Որպես ասվածի հիմնավորում՝ Վ. Կ. Բաբանը, խոսելով մեղադրյալի անմեղության պրեզումացիայի մասին, նշում է, որ այն քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի սկզբունքներից մեկն է, այլ ոչ թե պրեզումացիա ընդհանրապես, և որ վերջինիս օգտին է խոսում նաև այդ ինստիտուտի օրենսդրական ձևակերպումը, համաձայն որի՝ հանցագործության մեջ կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ²: Այլ կերպ ասած՝ ստացվում է, որ պրեզումացիայի ողջ էությունն այն է, որ իրականում անձը ենթադրության հիման վրա համարվում է անմեղ, այլ ոչ թե վերջինիս անմեղությունը ենթադրության հիման վրա ենթադրվում է: Հետևաբար պրեզումացիայում «համարվում է» եզրույթի առաքելությունը հետևյալն է՝ ոչ թե

¹ St' u, օրինակ, Современный словарь иностранных слов, М., 1999, էջ 486:

² St' u **Бабаев В.К.**, Презумпции в российском праве и юридической практике // Проблемы юридической техники, էջ 327:

պնդել, այլ կարգադրել փաստի գոյությունն այնքան ժամանակ, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցվել, որպես ելակետ ընդունել այն հանգամանքը, որ ենթադրյալ փաստի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, որով իրավունքի սուբյեկտն առաջնորդվում է, ոչ թե հավանական է, այլ արժանահավատ: Ահա այսպիսին է պրեզումպցիան իր տրամաբանական բնույթով: Սա է այն մեկնաբանությունը, որի հենքի վրա պետք է կառուցվի պրեզումպցիայի հասկացությունը և հանդիսանա իրավաբանական պրեզումպցիաների ուսումնասիրության համար միասնական տեսություն ստեղծելու հիմնադրույթներից մեկը:

Ինչ վերաբերում է այն իրողությանը, որ օրենսդիրը հնարավոր է համարել նորմատիվ իրավական ակտում «համարվում է» եզրույթի դերում որպես վերջինիս հավասարագործի կիրառել «ենթադրվում է» ձևակերպումը, ապա պետք է ասել հետևյալը: Եթե ընտրում ենք այն ճանապարհը, համաձայն որի՝ պրեզումպցիայի հիմքում ընկած է առկա փաստի հիման վրա այլ փաստի արժանահավատ գոյության վերաբերյալ ենթադրություն կատարելու գաղափարը, ապա օրենսդրի հիշյալ մոտեցումը լիովին ընդունելի է, և չենք ուզում հավատալ այն մտքին, որ լեզվական առումով պայմանավորված խնդիրներ կարող են ի հայտ գալ իրավական պրեզումպցիան այլ իրավական երևույթներից տարանջատելու հարցում:

Ասվածը քննարկենք առավել առարկայական ձևով: Այսպես, եթե, օրինակ, օրենսդիրը քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի հատուցելիության տեսանկյունից ցանկացել է ընդգծել քաղաքացիական իրավունքի կարգավորման առարկայի առանձնահատկություններից մեկը և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նշել, որ քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների միջև կնքված պայմանագիրը **ենթադրվում է** հատուցելի... , ապա մեկ այլ դեպքում, երբ փորձ է արվել առավել արդյունավետ լուծում առաջարկելու փաստացի տիրապետման եղանակով ժառանգություն ընդունելու հարցի վերաբերյալ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1226-րդ հոդվածի 3-րդ մասում այս անգամ տեղ է գտել նորմ առ այն, որ եթե այլ բան ապացուցված չէ, ապա ժառանգությունը ժառանգի կողմից **ընդունված է համարվում...** Այլ կերպ ասած, եթե քաղաքացիաիրավական պայմանագրի հատուցելի լի-

ներու պրեզումացիան արտահայտվել է «ենթադրվում է» եզրույթի միջոցով, ապա ժառանգությունն ընդունած լինելու պրեզումացիան՝ «համարվում է» եզրույթի: Սակայն դա չի նշանակում, որ որևէ մեկը կարող է կասկածի տակ դնել այդ երկու պրեզումացիաների գոյությունը քաղաքացիական իրավունքում՝ անկախ նրանից, թե վերջիններս ինչպես են արտահայտված նորմատիվ իրավական ակտում:

Այժմ անդրադառնանք հաջորդ խնդրին:

Միասնական տեսություն ձևավորելու ճանապարհին, անշուշտ, պրեզումացիայի տրամաբանական-գնոսեոլոգիական ասպեկտները հաշվի առնելու փաստի վերաբերյալ երբևիցե երկմտանք չպետք է առաջանա: Սակայն դա չպետք է հասնի այնպիսի ծայրահեղության, որ պրեզումացիան մեկնաբանելիս տրամաբանական-գնոսեոլոգիական ասպեկտները դիտարկվեն որպես միակ կողմնորոշիչներ: Բոլոր դեպքերում իրականությունը մեկն է. պետք է ընդունել, որ պրեզումացիան, փիլիսոփայական-տրամաբանական առումով, առկա իրականության արժանահավատ արտացոլումն ապահովող ճանաչողության միջոց է, իսկ իրավաբանական առումով՝ գործիք, որի նպատակն է լուծել իրավական խնդիրները՝ ապահովելով իրավունքի դինամիկ զարգացումը: Միևնույն ժամանակ, որպեսզի պրեզումացիան մեկնաբանելիս հնարավոր լինի խուսափել հակասություններից, պետք է հասկանալ, որ այս ամենի հետ մեկտեղ պրեզումացիան միայն գիտելիքի ձև չէ և ոչ էլ ճանաչողական գործունեության հատուկ եղանակ: Պրեզումացիան նաև պրակտեոլոգիական հասկացություն է: Ի՞նչ է այս ամենը նշանակում: Կարծում ենք, որ արդարացված կլինի նախ մի քանի խոսքով ներկայացնել, թե ինչ ենք հասկանում «պրակտեոլոգիա» ասելով, այնուհետև քննարկել իրավաբանական պրեզումացիայի հետ վերջինիս կապի օրինաչափության հարցը:

«Պրակտեոլոգիա» նշանակում է գործունեություն: Պրակտեոլոգիայի՝ որպես գործունեության ընդհանուր տեսության գաղափարը հիմնավորել է Տ. Կոտարբինսկին: «Тракт о хоровей работе» գրքում հեղինակը այսպես է արտահայտել իր միտքը. «Դատողությունները, որոնք տեղ են գտել սույն աշխատանքում, վերաբերում են պրակտեոլոգիային կամ գործունեության կազմակերպման արդյունավետության ընդհանուր տեսությանը: Պրակտեոլոգիայի

նպատակը տեխնիկական բնույթ ունեցող առավել լայն ընդհանրացումների ուսումնասիրությունն է: Այստեղ խոսքը ռացիոնալ գործունեության տեխնիկայի, ցուցումների և նախազգուշացումների մասին է, որոնք կարևոր են ցանկացած գործունեության համար, որի արդյունավետությունը հարկավոր է բարձրացնել....: Պրակտեոլոգիայի գլխավոր խնդիրը ճշմարտացիությանը (արժանահավատությանը) վերաբերող հիմնավորված նորմեր մշակելն է»¹:

Ի՞նչ է ստացվում. ստացվում է այն, որ հեղինակի կողմից առաջ քաշված նպատակները և խնդիրները միտված են եղել գիտական ճյուղի կարգավիճակ ունեցող գործունեության տեսության մշակմանը: Հետագայում վերջինիս ուղղությամբ կատարված հետազոտությունները հանգեցրին նրան, որ պրակտեոլոգիական ուսումնասիրությունները դարձան տրամաբանության և հետդասական գիտության հիմնարար թեմաները: Իսկ արդյունքն ավելի քան ակնհայտ էր. պրակտեոլոգիան վերածվեց ընդհանուր մեթոդաբանության:

Ընդհուպ մինչև վերջին ժամանակները գործունեության տեսության ուղղությամբ իրականացված հետազոտությունները նպաստեցին պրակտեոլոգիայի տարածմանը, և վերջինս սկսեց դիտարկվել որպես մարդկային գործունեության մասին ուսմունք: «Դա և՛ հոգեբանական, և՛ գործնական, և՛ գնահատողական, մեթոդաբանական, զգայական, և՛ տրամաբանական, նախազծային, և՛ իրագործելի, վերարտադրողական, և՛ նորարական գործունեություն է....», - այսպես է պրակտեոլոգիայի վերաբերյալ արտահայտել իր գիտական վերաբերմունքը Լ. Ա. Ջելենովը²: Այսօր պրակտեոլոգիան դիտարկվում է որպես գործունեության փիլիսոփայական հայեցակարգ, որն ունի ծրագրային կարգավիճակ³:

Ինչ վերաբերում է պրեզումպցիային, ապա պատկերը հետևյալն է: Պրակտեոլոգիայի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունները տեսաբաններին թույլ են տվել հետևություն

¹ **Котарбинский Т.**, Тракт о хорошей работе, М., 1975, с. 20-21.

² Տե՛ս **Зеленов Л.А.**, Четыре лика философии: Учебное пособие, Н. Новгород, 1999, էջ 39-40:

³ Տե՛ս **Абушенко В.Л.**, Праксеология // Социология: Энциклопедия, Минск, 2003, էջ 780:

անել առ այն, որ սոցիալական պրեզումպցիան ոչ այլ ինչ է, քան վարքագծի՝ մարդկային գործունեության տարբեր բնագավառներում գործող համընդհանուր կարգավորիչ: Սոցիալական պրեզումպցիայի գործողությունը չի կարող սահմանափակվել կենսագործունեության ինչ-որ մի մասով: Այն՝ որպես կարգավորիչ, իր ազդեցությունն է թողնում մարդու վարքագծի վրա ինչպես միջանձնային հարաբերություններում, այնպես էլ աշխատանքային, մշակութային, դաստիարակչական, գիտական, ճանաչողական և այլ ոլորտներում¹:

Փիլիսոփայական-պրակսեոլոգիական տեսանկյունից պրեզումպցիայի համար կարևոր նշանակություն ունի Տ. Կոտարբինսկիի՝ ռացիոնալության վերաբերյալ վերջինիս՝ նյութական և մեթոդաբանական առումներով տարանջատման մոտեցումը: Առաջինը կիրառվում է սուբյեկտի՝ առկա փաստական հանգամանքներին ադապտացվելու մեխանիզմները հատկորոշելու համար: Այդ առումով խոսքը ռացիոնալության՝ որպես գործի իրական հանգամանքի հարմարեցման մեխանիզմի մասին է²: «Ռացիոնալության մեթոդաբանական գաղափարը, - ընդգծում է հեղինակը, - նկատի ենք ունենում այն ժամանակ, երբ անհատի վարքագիծը համարում ենք խելամիտ ու ռացիոնալ, և եթե անհատը գործում է իր գիտելիքներին համապատասխան, իսկ այդ գիտելիքների տակ նկատի ենք ունենում բոլոր այն տեղեկությունների հանրագումարը, որոնց շրջանակներում, հաշվի առնելով վերջինիս հիմնավորվածությունը, այդ անհատը պետք է դրսևորի իրականությանը հնարավորինս մոտ վարքագիծ կամ, որ նույնն է, իբրև թե իրական (համենայն դեպս միչև այն պահը, քանի դեռ հակառակը հիմնավորված չէ)»³:

Դժվար չէ նկատել, որ Տ. Կոտարբինսկին հիշյալ դատողության մեջ պրեզումպցիա եզրույթն ամեննին էլ չի կիրառել: Սակայն միանգամայն պարզ է, որ այդ դատողության մեջ մտածողը խոսել է պրեզումպցիայի՝ որպես գործունեության կազմակերպման և իրականացման տեխնիկական եղանակներից մեկի մասին, որը կիրառվում է անորոշ իրավիճակներում: Կանխատեսվող ենթադրու-

¹ См. у **Чистякова Ю.А.**, Социальные презумпции как регулятор общественных отношений: Автореф. канд. филос. наук, Н. Новгород, 2004, էջ 17:

² См. у **Котарбинский Т.**, նշված աշխատությունը, էջ 120:

³ Նույն տեղում:

թյունների վերաբերյալ այդպիսի գաղափար արտահայտվել է նաև իրավագետներից մեկի կողմից, համաձայն որի՝ ենթադրությունը ոչ այլ ինչ է, քան որոշակի նպատակների, այն է՝ հուսալիության, արագության, իրավունքի իրականացման (այն պայմաններում, երբ ճշմարտությունն այլ եղանակով հնարավոր չէ հաստատել) հասնելու համար տեխնիկական միջոց¹:

Եթե սեղանը մաքրենք, ապա կստանանք հետևյալ պատկերը: Սուբյեկտը, օբյեկտի մասին չունենալով տեղեկություն, կարող է վերջինիս վերաբերյալ արտահայտել մի քանի դատողություններ, իսկ համապատասխան գործողություն կատարելու անհրաժեշտության դեպքում՝ հիմնվել դրանցից որևէ մեկի վրա: Այլ կերպ ասած՝ իրավունքի սուբյեկտը, հաղորդակից լինելով օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի փաստերին, ռացիոնալ կերպով հավատում է կատարած ընտրությանը՝ բնականաբար ենթադրելով տվյալ իրավիճակում տվյալ դատողության արժանահավատությունը, որին նա տվել է նախապատվություն: Այդպիսին է պրեզումպցիայի և պրակտեոլոգիայի միջև առկա կապի օրինաչափությունը:

Այժմ հասկանանք, թե իրավունքում պրեզումպցիան, ըստ պրակտեոլոգիական տեսության, վերջին հաշվով ինչ է իրենից ներկայացնում: Պրեզումպցիան, ինչպես արդեն նշվեց, իրավական գործիք է, որը կիրառվում է ոլորտներում: Ուստի հասկանալի է, որ իրավունքում այն բացառապես գնոսեոլոգիական հասկացություն դիտելը կնշանակեր հրաժարվել իրավունքի ինստրումենտալ տեսությունից, հետևաբար նաև պրեզումպցիայի՝ որպես իրավական միջոցի ինստրումենտալ մեկնաբանումից: Միչդեռ պրեզումպցիան իրավունքի ինստրումենտալ տեսության շրջանակներում ուսումնասիրելու դեպքում հնարավոր կլինի վեր հանել նրա էությունը, այն դերն ու նշանակությունը, որին կոչված է պրեզումպցիան իրավունքում: Այլ կերպ ասած՝ այն փիլիսոփայական գաղափարները, որոնք ընկած են իրավունքի ինստրումենտալ տեսության հիմքում, հնարավորություն կընձեռեն հետևության կատարելու պրեզումպցիայի էության վերաբերյալ, այն ընկալելու որպես հասարակա-

¹ См. и Баранов В.М., Истинность норм советского права, Саратов, 1988, էջ 379:

կան հարաբերությունների համընդհանուր կարգավորիչ¹ և ոչ միայն:

Ավելին՝ ինստրումենտալ տեսությունն է, թույլ է տալիս իրավունքում պրեզումպցիաների շուրջ ծավալվող խնդիրներին մոտենալ ճիշտ մեթոդաբանական դիրքերից: Այսպես՝ վերջինս, ելնելով օբյեկտիվ անհրաժեշտությունից, կարող է պրեզումպցիան մի դեպքում դիտել որպես իրավական կարգավորման միջոց², մեկ այլ դեպքում՝ որպես իրավաբանական տեխնիկայի կանոն³, իսկ երրորդ դեպքում՝ որպես ընդհանուր և հատուկ իրավաբանական մեկնաբանման կանոն⁴: Այլ կերպ ասած՝ չափազանց բազմազան են այն մեթոդաբանական հնարքները, որոնք առաջարկում է իրավունքի ինստրումենտալ տեսությունը պրեզումպցիաների շուրջ առկա տարաձայնությունները հարթելու, ինստրումենտալ տեսության հարթակում պրեզումպցիաների ուսումնասիրության մեկ միասնական մոտեցում (մասնավոր տեսություն) ձևավորելու, այդ մոտեցման շրջանակներում առկա խնդիրները հերթականությամբ լուծելու և ամենակարևորը իրավունքի ու վերջինիս կենսագործման միջոցի, այն է՝ պրեզումպցիայի գիտական զարգացվածությունը նոր մակարդակի հասցնելու ուղղությամբ: Պրեզումպցիայի ուսումնասիրության վերաբերյալ այս տեսլականը լիովին համապատասխանում է վերջինս որպես փիլիսոփայական-պրակտեոլոգիական հասկացություն դիտարկելու գաղափարին, այն գաղափարին, որի հենքի վրա կառուցված է նաև իրավունքի ինստրումենտալ տեսությունը: Այլ կերպ ասած, իրավունքի ինստրումենտալ տեսությունը ելակետ ընդունելով, առաջարկվում է վերջինիս միջոցով փնտրել ու գտնել պրեզումպցիաների ուսումնասիրության բնագավառում ձևավորված խնդրահարույց իրավիճակներից դուրս գալու ելքեր:

Ավելին՝ ներկայումս իրավաբանական դոկտրինայում հաճախ է խոսվում նաև այնպիսի պրեզումպցիաների մասին, ինչպիսիք են ծնողի՝ որպես օրինակ ներկայացուցիչ հանդես գալու պրե-

¹ Տե՛ս **Кашанина Т.В.**, Юридическая техника: Учебник, М., էջ 184:

² Տե՛ս **Нашиц А.**, Правотворчество. Теория и законодательная техника, М., 1974, էջ 216-2017:

³ Տե՛ս **Дедов Д.И.**, Юридический метод: Научное эссе, М., 2008, էջ 10:

⁴ Տե՛ս **Сандевуар П.**, Введение в право, М., 1994, էջ 184-185:

գումպցիան, ում խնամքի ներքո գտնվում է երեխան¹, դատական ծախսերի նվազագույն լինելու պրեզումպցիան², շուկայական գնին պայմանագրային գնի համապատասխանության պրեզումպցիան, պահանջի պրեզումպցիան³ և այլն⁴, որոնք բոլորին չէ, որ հայտնի են և ունեն առավել վերացական նորմատիվային ամրագրում: Իհարկե, ասվածը չպետք է տպավորություն ստեղծի, որ առաջարկում ենք գիտակցությունից ջնջել վերջիններիս գոյության և գործառնության արդարացիությունը և տեսական նպատակաուղղվածությունը: Փոխարենը ցանկանում ենք հավաստիացնել, որ հիշյալ մոտեցումը կնպաստի յուրաքանչյուր պրեզումպցիայի, այդ թվում նաև՝ հիշատակված պրեզումպցիաների գոյության, բովանդակության և ձևի վերաբերյալ հիմնավորումները առավելապես ինստրումենտալ-պրակտեոլոգիական դիրքերից դիտարկելուն: Ընդ որում, որպես եզրափակիչ խոսք, կցանկանայինք հավելել, որ այդպիսի դիտարկումն ամենից առաջ ցանկալի է իրականացնել այն պրեզումպցիաների մակարդակով, որոնք իրավաբանական դոկտրինայում և իրավակիրառ պրակտիկայում մեկնաբանվում են ոչ համարժեք, երբեմն՝ նույնիսկ հակասական կերպով: Ասվածի վառ ապացույց կարող է ծառայել օրենքի իմացության պրեզումպցիան, երբ որոշ տեսաբաններ այն դիտարկում են որպես բացարձակ ճշմարտություն⁵, մյուսները՝ որպես անհասանելի իրավական գաղափար⁶, երրորդները՝ որպես իրավաբանական ֆիկցիա¹, իսկ

¹ Տե՛ս **Михеева Л.Ю.**, Развитие кодификации семейного права // Кодификация российского частного права / Под ред. Д.А. Медведева, М., 2008, էջ 225:

² Տե՛ս **Смирнов А.В.**, Презумпции в уголовном процессе // Российское правосудие, 2008, № 4 (24), էջ 74:

³ Տե՛ս **Старых Ю.В.**, Презумпции как средство ограничения усмотрения в налоговом праве // Правовая наука и реформа юридического образования, Воронеж, 2006, էջ 202:

⁴ Տե՛ս **Садурский В.**, Разумность и плюрализм ценностей в праве и политике // Сравнительное конституционное обозрение, 2008, № 4 (65), էջ 23:

⁵ Տե՛ս **Вавилова А.А.**, Презумпция законов // Вестник Московского университета, Сер. 11: Право, 2006, էջ № (1):

⁶ Տե՛ս **Иванова А.А., Иванова В.П.**, Теория государства и права, М., 2007, էջ 123:

չորրորդներն էլ՝ որպես գործոն, որով պայմանավորված է իրավունքի առաջացումը²:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոգրյալը, կարող ենք փաստել, որ եթե ընտրում ենք առկա խնդիրները պրեզումպցիաների ուսումնասիրության համար միասնական տեսություն ստեղծելու միջոցով հաղթահարելու ճանապարհը, ապա այդ տեսությունը պետք է վերջին հաշվով հիմնված լինի հետևյալ գաղափարի վրա, այն է՝ տեսության բովանդակությունը պետք է կազմեն հետազոտվող օբյեկտի և առարկայի մասին գիտելիքները, այդ գիտելիքները պետք է հիմնված լինեն էմպիրիկ և տեսական մակարդակների վրա՝ հաշվի առնելով մարդկային գործունեությունը, այդ մակարդակների վրա հիմնված գիտելիքները պետք է լինեն հնարավորինս ամբողջական և ծառայեն որպես նոր գիտելիքների ձեռքբերման միջոց, նոր գիտելիքներն էլ իրենց հերթին պետք է առաջարկեն առավել արդյունավետ եղանակներ, որոնք մի կողմից հնարավորություն կընձեռեն վեր հանելու նոր պրեզումպցիաների առաջացման և կիրառման պայմանները, հետևաբար նաև նրանց ներհատուկ հատկանիշները, իսկ մյուս կողմից էլ՝ վերջիններիս գոյության օբյեկտիվ գործոնները:

ОСНОВНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРЕЗУМПЦИЙ

Геворг Вирабян

Аспирант кафедры теории и истории государства и права ЕГУ

В данной статье проводится разностороннее изучение понятия «презумпция», выявляются существующие противоречия в определении понятия «презумпция» и обосновывается идея создания единой теории.

Проводимое нами исследование разделено на две части. В первой части нами делается попытка изучения существующих в армянском правоведении проблем, связанных с презумпцией в юри-

¹ Տե՛ս **Червяковский А.В.**, Спорные вопросы презумпции знания законов // Право и политика: история и современность, Омск, 2007, էջ 82-84:

² Տե՛ս **Табарян И.В.**, Современная теория права, М., 2008, էջ 295-302:

дической доктрине, а также проанализированы те методологические вопросы, которые на протяжении многих лет не получили конкретных ответов.

Во второй части исследования мы обратили внимание на проблеме преодоления существующих «барьеров» и определение предпосылок для создания единой теории изучения презумпций.

PRINCIPAL METHODOLOGICAL PROBLEMS OF PRESUMPTIONS STUDY

Gevorg Virabyan

PhD student of YSU Chair of Theory and History of State and Law

The author has devoted this article to the substantiation of the necessity of multisided study of presumption, revealing of existing discrepancies of the latter and the substantiation of creating of idea of unified theory.

Factually, the study is divided in two parts. In the first part there was made an attempt to involve the Armenian jurisprudence for resolving the existing problems on presumption in judicial doctrine and discussing of those methodological issues not receiving the possible answers during a long period of time.

In the second part the author underlined the issues of overcoming the existing “barriers” and revealing the preconditions of creating the unified theory for presumption study.

Բանալի բառեր՝ պրեզումպցիա, իրավաբանական և փիլիսոփայական մոտեցումներ, իրավական ենթադրություն, անմեղության պրեզումպցիա, բարեխղճության պրեզումպցիա, իրավական սկզբունք, իրավական արսիոմա, պրակտեոլոգիա, իրավունքի ինստրումենտալ տեսություն, իրավական միջոց:

Ключевые слова: презумпция, юридические и философские подходы, правовое предположение, презумпция невиновности, презумпция добросовестности, правовой принцип, правовая аксиома, праксиология, инструментальная теория права, правовое средство.

Key words: Presumption, legal and philosophical approaches, legal presumption, presumption of innocence, presumption of good faith, legal principle, legal axiom, praxiology, instrumental theory of law, legal arrangements.